



Sammendrag og tilrådingar

1. Fra kunnskapsmangel til paternalisme? Mangfold som mål og middel i Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport.

Torkel Brekke

Professor MF Vitenskapelig Høgskole

Sammendrag:

Artikkelen bygger på en analyse av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport fra 2023, et omfattende politisk og historisk dokument. Tre påstander framsettes: For det første hevdes det at Norge befinner seg i en epistemologisk-politisk krise på samepolitiske felt, preget både av manglende grunnleggende kunnskap og uenighet om kunnskapsgrunnlaget for politikk. For det andre argumenteres det for at "mangfold" i politisk språk om samer og andre minoriteter har fått en paternalistisk form, der minoriteter sees instrumentelt – både som mål og middel i samfunnsprosjekter. For det tredje koples denne nye paternalismen til kunnskapsmangelen, ved at fraværet av solide data gjør debatten mer symbolsk enn rettighetsorientert, og løsninger søkes gjennom verdiladede mangfoldsmål som i praksis kan virke umyndiggjørende på minoriteter. Artikkelen setter også den norske situasjonen inn i en internasjonal kontekst, og trekker på teorier fra Will Kymlicka og Brian Barry for å vise de prinsipielle problemene med et instrumentelt mangfoldsbegrep i minoritetspolitikken. Mens mangfold ofte løftes frem som mål og middel for demokrati og samfunnsutvikling, hevdes det at slike argumenter tenderer mot å undergrave individers rett til frie valg og likeverdig behandling.

Tilrådingar:

- Etnisk eller kulturelt mangfold kan ikke være politisk mål eller middel i et liberalt demokratisk samfunn. Årsaken er at det innebærer med nødvendighet et instrumentelt syn på minoriteter. En rekke offentlige dokumenter om minoritetspolitikk benytter ukritisk et instrumentelt mangfoldsbegrep som ikke hører hjemme i norsk minoritetspolitikk. Det er nødvendig med større bevissthet om implikasjonene av mangfoldsretorikken.
- Norge bør utvikle bedre datagrunnlag om etniske minoriteter. Mange dokumenter i dette feltet bruker mye plass på å kartlegge fortidens misbruk av data. Denne historiske kunnskapen er viktig, men den bør ikke brukes til å avskrekke eller utsette initiativer til å bygge bedre systemer for innsamling og bruk av data om minoriteter.

2. Mediedekningen av Stortingets behandling av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport

Eva Josefsen

Professor, (UiT)

Eli Skogerbø

Professor/Dr. Polit. Inst for
medier & kommunikasjon, (UiO)

Gabriella Tjelta Hansen

Vitenskapelig assistent, (UiO)

Sammendrag:

Stortinget behandlet Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport 12. november 2024. Det ble vedtatt til sammen 17 punkter som et oppgjør med fornorskningspolitikken. I denne artikkelen ser vi på mediedekningen av Stortingets behandling i november 2024. Det vil si både dagene før og dagene etter behandlingen.

Artikkelen viser omfanget av tradisjonelle mediers dekning, både i radio, på tv og i papir- og nettaviser. Studien bygger på kvantitative mediedata.

Analysen av disse dataene viser at mediedekningen hadde to topper, en mindre topp da kontroll- og konstitusjonskomiteen la fram sin innstilling, og en større topp da Stortinget behandlet innstillingen. Analysen viser videre at lokal- og regionalmedia i nord hadde saken lengre på dagsorden enn medier i sør, samt riksmidia. Tallene viser at medieoppmerksomheten flatet ut og holdt seg på et relativt lavt nivå mot slutten av november.

Tilrådinger:

- Regjeringen utvikler en medie- og kommunikasjonsstrategi om forsoningspolitikk og forsoningspolitiske tiltak rettet mot kunnskapsbehov i majoritetssamfunnet. I dette arbeidet involveres norske (eventuelt samiske) utdanningsinstitusjoner.
- Regjeringen prioriterer en målrettet satsing på å utdanne og etterutdanne journalister om samiske forhold.
- Det bør utføres en studie av samisk- og kvenskspråklige medieoppslag som omhandler Sannhets- og forsoningskommisjonen og Stortingets behandling av dens rapport, med hensyn til både omfang og innhold.
- Det bør utføres en studie av sosiale mediers betydning for formidling av og debatt om samiske saker, herunder bør det gjøres en studie av sosiale mediers betydning for forståelse for og kjennskap til sannhet og forsoning.
- Ettersom de samiske og kvenske mediene spiller en særlig viktig rolle i formidlingen av saker med samisk eller kvensk relevans, bør disse mediene sikres en videre utvikling.

3. Sannhets- og forsoningskommisjonens personlige historier. Hvem deltok, og hva fortalte de?

Torkel Rasmussen

Professor, Sámi allaskuvla/samisk høgskole

Sammendrag:

Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport inneholder en god del demografisk informasjon om de personene som har delt sine personlige historier og gitt innspill til kommisjonen. I tillegg inneholder rapporten en kvantitativ analyse av de temaene folk tok opp i de personlige historiene og i innspill til kommisjonen. Kommisjonen har også krysstabulert temaene for å se hvilke temaer som nevnes i sammenheng med hverandre. Denne informasjon er brukt i dette bokkapitlet.

De personlige historiene er en viktig del av kommisjonens rapport. Det er derfor interessant å analysere hvem informantene var, og hva de fortalte. Det totale antallet informanter var 766 personer. Blant dem fins det metadata for 522 informanter. En analyse av disse metadataene viser at det var en overvekt av kvinner som bidro. Alderssammensetningen blant informantene var svært skjev, med en klar overvekt av eldre og få deltakere fra de yngre generasjonene. I tillegg er det en klar overvekt av samer og tilsvarende få kvener og svært få skogfinner som har bidratt. Materialet viser at en stor andel av informantene har kun én etnisk identitet (85 prosent). De er enten samer, kvener eller skogfinner, mens det er få som oppgir en fleretnisitet der de i tillegg til å være samer, kvener eller skogfinner også har en norsk identitet eller f.eks. en samisk og kvensk identitet. Informanter med bare en norsk identitet er nesten helt fraværende i materialet.

Blant de mest nevnte temaene i informantenes fortellinger er språk, oppvekst og utdanning, reindrift og vold, analysert nærmere for å se på de andre temaene disse hovedtemaene nevnes i forbindelse med. En del eksempler fra de personlige historiene er sitert for å vise de hendelsene fra virkeligheta som skjuler seg bak tallene i rapporten.

Tilrådnings:

Sannhets- og forsoningskommisjonens arkivmateriale er både innholdsrikt og mangesidig. Pr i dag er ikke dette materialet tilgjengelig verken for allmenheten eller forskere mer enn to år etter at kommisjonen avsluttet sitt arbeid og overleverte materialet til Arkivverket.

- Arkivverket bør gjøre dette materialet tilgjengelig i Digitalarkivet så raskt som praktisk mulig. Dette gjelder både den åpne delen som skal være åpent tilgjengelig for allmenheten og det klausulerte arkivet som skal være tilgangsstyrt etter retningslinjer for innsyn fastsatt av kommisjonen.
- Arkivverket bør informere forskere og forskerinstitusjoner om det omfattende materialet de forvalter etter kommisjonen, og hvordan forskere kan få tilgang til dette materialet.
- Arkivverket har også en moralsk forpliktelse til å informere samer, kvener/norskfinner og skogfinner om hvordan de kan få tilgang til det åpne arkivet etter kommisjonen.
- Forskere og forskingsinstitusjoner bør prioritere forskning basert på kommisjonens materiale fordi dette materialet er unikt. F.eks. finnes det her 95 historier om vold, 307 historier om reindrift, 275 historier om myndigheter og forvaltning, 607 historier om identitet og 719 historier om diskriminering. Arkivet må kunne sies å være en stor ressurs for forskere som ønsker å forske på temaet fornorsking og urett overfor samer, kvener og skogfinner.

4. Majoritetsbefolkningen om fornorskning og forsoning.

Jonas Stein

Førsteamanuensis (UiT)

Eva Josefsen

Professor, (UiT)

Else Grete Broderstad

Professor, (UiT)

Sammendrag:

Ifølge Sannhets- og forsoningskommisjonens mandat skulle kartleggingen av fornorskningsspolitikkens konsekvenser blant annet omfatte forholdet mellom majoritetsbefolkningen og samer, kvener/norskfinner. Dette gjaldt særlig fornorskningsspolitikkens konsekvenser i form av diskriminering og utbredelse av fordommer mot samer og kvener/norskfinner. Kommisjonen skulle også legge grunnlaget for fortsatt forsoning mellom samer, kvener/norskfinner og majoritetsbefolkningen.

For å si noe om majoritetsbefolkningens plass i oppgjøret med fornorskningsspolitikkens konsekvenser, trengs det kunnskap om denne delen av befolkningen. Denne studien undersøker majoritetsbefolkningens kunnskap om og kjennskap til Sannhets- og forsoningskommisjonens arbeid. I tillegg undersøker vi majoritetsbefolkningens oppfatning av kunnskapsnivået om fornorskningsspolitikk i det norske samfunnet, herunder om kunnskapen endret seg i løpet av kommisjonens arbeidsperiode eller i etterkant av rapportframleggelsen. Spørsmål om forsoning og kommisjonens sluttrapport vil også være en del av datagrunnlaget.

Datamaterialet hentes fra fem befolkningsundersøkelser som ble foretatt i perioden 2021-2023, hvor respondentene i all hovedsak var fra majoritetsbefolkningen. Undersøkelsene ble gjort som en del av forskningsprosjektet TRUCOM, og ble gjennomført av Digsscore, UiB. Respondentgrunnlaget var rundt 2000 personer ved hver av de fem rundene.

Tilrådsninger:

- Sannhets- og forsoningskommisjonens inndeling i en rettighetssøyle for språk og kultur, og en for land og vann, bør legges til grunn for det politiske forsoningsarbeidet.
- Behovet for forsoningstiltak som adresserer følgene av fornorskningsspolitikk når det gjelder styring og bruk av land og ressurser, må erkjennes.
- Søylen om land og vann må ses i lys av Stortingets tidligere vedtak om samiske landrettigheter og ressursutnyttelse og offentlig arealbruk, og operasjonaliseres med basis i urfolksrettigheter.
- Det bør gjennomføres jevnlig befolkningsundersøkelser om majoritetsbefolkningens kunnskap og kunnskapsbehov, holdninger, forventninger og oppslutning om forsoningsarbeidet.

5. De som berøres må høres – hvem er samisklærerne i grunnskolen?

Kamil Øzerk

Professor emeritus

Hege Merete Somby

Professor, Samisk høgskole

Sammendrag:

Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport pekte på at skolen og lærerens rolle var sentral i fornorskningspolitikken som ble ført i Norge, noe som blant annet førte til tap av språk, tapt skolegang og begrenset læringsutbytte for samiske elever. I vår tid anses skolen derimot som en arena for språkrevitaliseringstiltak der samisklærere er sentrale aktører. I denne artikkelen presenteres resultater fra en spørreundersøkelse som omfatter 123 samisklærere som har stedlig undervisning i og på samisk. Spørreundersøkelsen sentrerer rundt samisklæreres bakgrunn og erfaringer fra samiskspråklig undervisning. Artikkelen belyser faktorer knyttet til lærere, deres utdanningsbakgrunn, hvor lenge de har jobbet i skolen, elevgrunnlaget de møter og om de jobber innenfor eller utenfor forvaltningsområdet.

Resultatene viser at samisklærere hovedsakelig har undervisningskompetanse i det eller de fag de underviser i, og en betydelig andel har også videreutdanning. Dette gjelder ikke for samisklærere i begynneropplæringen der kun 40% har undervisningskompetanse. Kjønnfordelingen er tilsvarende forholdet i den norske skolen, og i skoleåret 2021-2022 underviste to-tredjedeler av informantene i skoler innenfor forvaltningsområdet. Det er flest lærere med kort og lang erfaring som lærere, henholdsvis 1-5 år og 21 år eller mer.

Hvis vi forutsetter at de mest erfarne lærerne går av med pensjon i løpet av de neste 10-15 årene, at dagens elevtall er stabilt og at alle lærere skal ha undervisningskompetanse, er det rimelig å anslå at vi kommer til å trenge minst 15-20 nye lærere i skolen hvert år i tiden som kommer. Da har vi ikke tatt hensyn til det økende omfanget elever som får fjernundervisning som krever flere lærere enn stedlig undervisning.

For at vi skal kunne lykkes med statens revitaliseringspolitikk og tiltak i grunnskolen, er det avgjørende å rekruttere flere samisktalende til lærerutdanningen. For å ivareta elevenes rettigheter i grunnskolen i samsvar med opplæringsloven, må man i større grad også sørge for at de har formell og

relevant utdanning, også for andrespråksopplæring. Dette er av stor betydning om andrespråkopplæring skal lykkes som et språkrevitaliseringstiltak. Økningen av tallet på elever utenfor forvaltningsområdet forutsetter utvikling av alternative måter å organisere opplæringen for denne elevgruppen. Tospråklighets-, språkrevitaliserings- og urfolksperspektiv må være grunnpilaren i alle tiltak rettet mot utdanningen av samisklærere og samiskopplæring i og utenfor forvaltningsområdet.

Tilrådingar:

- Det bør så raskt som mulig utredes alternative tiltak for å øke rekrutteringen av samiskspråklige til lærerutdanningene.
- Det bør utarbeides oversikter over kompetansesituasjonen hos de som underviser i samisk som førstespråk, samisk som andrespråk og hos de som underviser på samisk i ulike skolefag i grunnskolen.
- Det må vurderes alternative kvalifiseringsløp for de som ikke har formell utdanning, men underviser i samisk som førstespråk, i samisk som andrespråk, på samisk eller begge deler.
- Det må tilbys relevant og kompetansegivende videreutdanning for lærere som underviser i samisk som førstespråk, samisk som andrespråk og samisk begynneropplæring ut fra tospråklighets-, språkrevitaliserings- og urfolksperspektiv.
- Det bør utvikles alternative organiseringsmåter og opplæringsmodeller enn dagens for det økende antall elever som bor utenfor språkutviklings- og språkrevitaliseringskommuner med spredt bosetning.

6. Samiske tall – bakgrunn for samisk statistikk og kommentarer til faste tabeller fra SSB

Christian Sørlien Molstad

Seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, seksjon for befolkningsstatistikk

I denne artikkelen gjennomgår vi noen av SSBs mest sentrale statistikker som omhandler samiske forhold. Ettersom vi ikke har data som kan skille mellom samer og ikke-samer, tar disse statistikkene først og fremst utgangspunkt i en geografisk tilnærming, der Sametingets virkeområde for tilskuddsordninger for næringslivet (det såkalte STN-området) benyttes som utgangspunkt.

I gjennomgangen i artikkelen ser vi først på trekk ved STN-området, som i hovedsak omfatter kommuner og deler av kommuner i Nord-Troms og Finnmark. STN-området utgjør ikke et heldekkende eller representativt mål på samiske kjerneområder. Området omfatter først og fremst nordsamiske områder, og består dessuten utelukkende av spredt bebyggelse og mindre tettsteder. Såkalte «bysamer», som studier av Sametingets valgmanntall tyder på er en betydelig og voksende gruppe, er dermed ikke inkludert i den STN-baserte statistikken.

Det spredtbebygde preget til STN-området er en viktig forklaring for befolkningsmønsteret og -utviklingen vi ser i området. STN-området har vært preget av negativ folkevekst grunnet fødselsunderskudd og nettoutflytting til andre deler av landet over lenger tid. I løpet av de aller siste årene har riktignok befolkningsnedgangen bremsset opp, noe som primært skyldes økt innvandring. I 2024 minket likevel folketallet i STN-området igjen med 122 personer som en følge av mindre innvandring, slik at det per 1.1.2025 bodde 53 073 personer i området. Befolkningsstrukturen bærer preg av å være aldrende og det er en overvekt av personer i aldersgruppene fra 50-årene og opp.

Utdannings- og inntektsnivået er lavere enn ellers i Nord-Norge nord for Saltfjellet. Eksempelvis har kun 25 prosent av befolkningen i STN-området utdanning på universitets-/høgskolenivå, mot 35 prosent. Den yrkesaktive delen av befolkningen er i større grad sysselsatt i primærnæringer og industri, og i mindre grad i en rekke tjenesterelaterte næringer.

At befolkningsstrukturen vi ser i STN-området til stor del preges av den spredte bebyggelsen, blir tydelig når vi sammenligner befolkningen med personer som bor i lignende strøk ellers i Nord-Norge nord for Saltfjellet.

I tillegg til SSBs statistikk om demografiske, sosiale og økonomiske data, basert på STN-området, presenterer artikkelen data om opplæring i samiske språk fra utdanningsstatistikk, egenregistrert kompetanse i samiske språk i folkeregisteret og data om reindrift fra Landbruksdirektoratet.

